

U nizu pripovjedača hrvatskoga realizma Vjenceslav Novak svakako je najplodniji, a možda i najobuhvatniji. Broj njegovih djela tolik je da ni do danas nije još sastavljena njihova potpuna bibliografija; građa i tematika koju je zahvatio šira je od građe ostalih pisaca njegova vremena; pišući uporno i predano, Novak je u neku ruku i slika razvoja književnosti svoga vremena: započeo je kao šenoinski epigon, pokazivao u tijeku pisanja sklonosti i interese zajedničke ostalim realistima hrvatskim, a završio kao pisac koji se — po nekim osobinama — može približiti i modernističkom shvaćanju.

Novakov je književni razvitak rastao u koncentričnim krugovima, po kojima se, obično, i dijeli njegovo stvaralaštvo. Kako je već Barac ispravno primijetio, nije ta podjela naturena, mehanička, ona zapravo zahvaća bit njegova stvaranja: prvi krug Senj i njegovi problemi; drugi krug Podgorje, odnosno šira okolica Senja i metropole, hrvatski građanski i malograđanski svijet rodnoga Senja i Zagreba; i konačno, četvrti krug, svijet gradske sirotinje, radničke i studentske: uopće, svijet prezrenih i obespravljenih.

Kod takva pisca, koji se javlja u još malenoj i nerazvijenoj književnosti, valja se upitati otkud mu poticaji, otkud građa i želja da se ta građa oblikuje. Na to je pitanje kritika odgovarala različito. Neki su odgovor nalazili u činjenici da je Novakov otac Čeh, a Česi imaju — smatralo se — razvijen smisao za praktično, za društvenu analizu i kritiku: neki su upozoravali da je Novak rođen u Senju, a tamo da je pogled na svijet i na zadaću literature poseban; neki su opet isticali samilost kao osnovno raspoloženje Novakovih tekstova; spominjalo se i Novakovo socijalistički shvaćeno kršćanstvo, nije se zaboravljala ni njegova relativno skromna, pomalo školnička kultura u kojoj su nalazili mjesta i Darwin, i Schopenhauer i spiritizam, i društvena kretanja, a prije svega raslojavanje sela i stvaranje radničke klase u Hrvatskoj... Već ovlaš pobrojene, sve se te mogućnosti — sasvim prirodno — nameću samo kao komponente istinskog, znanstvenog suda, ali komponente koje traže i objašnjenje i nadopunu. Novakovo se stvaranje ne da objasniti nijednom od njih, nego njihovim međusobnim djelovanjem i prepletanjem.

Vjenceslav Novak rodio se u Senju 1. rujna 1859. godine. Otac mu Josip bio je doseljeni Čeh iz Kraljeva Graca (König-grätz), a mati rodom Senjanka, ali i ona iz doseljene (bavarske) obitelji. Roditelje je

završio je u rodnome gradu, druga dva gimnazijska razreda u Gospiću, a učiteljsku školu u Zagrebu. Prvih pet godina učiteljevanja proveo je u Senju. Glazbeno nadaren, Novak se bavio reproduktivnom i izvornom glazbom, pa ga je vlada 1884. poslala u Prag, na konzerviranje u tri godine. Od 1887. služio je u Zagrebu, na učiteljskoj školi prvo kao učitelj, a od 1897. kao profesor. Bolovao je čitava života od tuberkuloze, naročito posljednje dvije godine, ali je radio neumorno, pa ga je i smrt zatekla u snu, nad rukopisom, koji je upravo priredivao za tisak, 20. rujna 1905.

U literaturi se Novak javio tipičnom šenoinskom pripoviješću *Maca* upravo 1881. u godini Šenoine smrti, i djelovao je punih četvrt stoljeća, napisavši čitavu malu biblioteku što romana što pripovijedaka. Značajno je da Novak odmah, već u drugome svome djelu, odlučno napušta šenoinske dekorativne, historijsko-romantične motive i počnje slikati ljude i odnose iz svoga užeg i šireg zavičaja, nastavljajući time realistički dio Šenoine baštine i hvatajući se u kolo ličko-senjskih književnika svoga vremena koji su u hrvatsku književnost uveli slike i tipove iz svakidašnjeg života. Otada je Novak svake godine, tiho i uporno, objavljivao najmanje po jednu knjigu, puneći u isto vrijeme časopise brojnim pripovijestima. Još nešto valja naglasiti u Novakovu slučaju: Šenoino je stvaranje centripetalno, u središte Šenoine vizije hrvatstva smješten je Zagreb, predstavnik mlade građanske klase koja upravo preuzima vodeću ulogu u narodu. Realisti, međutim, više pažnje posvećuju likovima i odnosima krajeva iz kojih dolaze, pa se tako u hrvatskoj književnosti javljaju dotad nezastupljeni krajevi: Slavonija, Dalmacija, Istra, Lika, Krajina, Zagorje, Primorje i pojedini njihovi gradovi. Novak je, kao izrazit realist, prikazao i tu pojavu, ali je u njegovu opsežnom djelu, osim regionalne, našla mjesta i gradska, zapravo zagrebačka tematika. Stoga je Novak — uz Gjalskoga, ali čak više od njega — cjelovit umjetnički historičar hrvatskoga društva svoga vremena.

Kao prikazivač Senja dao je Novak nekoliko romana (*Pod Nehajem, Posljednji Stipančići, Pavao Šegota, Tito Dorčić*, itd.) i velik broj pripovjedaka, naslikavši u njima Senj različitih epoha i odnosa, no uglavnom svoje doba; a i tamo gdje se od svog vremena udaljavao činio je to s jasnom namjerom: da u odnosima iz prošlosti pronađe veze i pouke za sadašnjost. U svakom slučaju, Senj u Novakovo doba nije bio samo jedan od mnogih hrvatskih gradića: bilo je to mje-

sto sa snažnom, borbenom i ponosnom tradicijom neustrašivih usko-ka, grad koji je do 1871. pripadao pod vojnu upravu i razvio se u po-sve osebujno čvorište ekonomskih i političkih interesa. Novak prika-zuje upravo taj Senj, hrvatski grad pod njemačkom upravom, grad sa snažnim ekonomskim životom (mnogi turski transporti iz Bosne služe se senjskom lukom) koji zamire najednom, kada toliko iščekivana že-ljeznica Pešta—Jadran umjesto da završi u Senju, izbija na Rijeku, tada već pod mađarskom »krpicom«. Još jedna senjska tradicija i sna-ga počinje se gasiti. Pjesnik toga gašenja svakako je Silvije Str. Kranj-čević; historičar i registrator — Vjenceslav Novak. Već je Adolfo Ve-ber Tkalčević u svojim bakarskim pripovijestima načeo problematiku primorskog gradića u kojemu su odnosi i mentaliteti specifični; ali to još nije bila prava umjetnost. Umjetnici te sredine upravo su ka-sniji senjski književnici: Novak, Draženović, Nehajev; Novak ponaj-više.

Zguren podno Velebita, važan po upravnim i javnim ustanovama, Senj je u Novakovo vrijeme bio posve specifična sredina, s posebnim odnosima i mentalitetom, humorom i gorčinom, dostojanstvom i bi-jedom, s mediteranskom širinom pogleda i u isto vrijeme s upravo nevjerojatnom skučenošću. Sve to rađalo je tipove kakvih hrvatska književnost nije poznavala; sudbine i pojave duboko tragične i koje potpuna provincijalna zaturenost, ponekad, čini bolno komičnim. A takva je, zapravo, bila i Novakova umjetnost: izrasla na uzanom pod-nožju Velebita, ona je često morala nositi obilježje skučenosti i sus-pregnutog uzdaha.

Podgorje, drugi krug Novakovih interesa, kraj koji se prostire ju-žno od Senja, karakterizirala je u to vrijeme ekonomska bijeda i za-puštenost koja se dala prevladati samo prosjačenjem. Bilo je to jedi-no unosno zanimanje bijednika koji su nečasnom smatrali djecu ako su se otimala tom poslu: imetak kuće mjerio se po broju njezinih »štapova«. Drugi izvor zapleta u tome malom svijetu bili su divlji bra-kovi između »finanaca« (koji se nisu smjeli ženiti) i domaćih djevo-jaka. Novak je bio sućutan pjesnik tih anonimnih ali dubokih trage-dija (*Fiškalova ispovijed, Podgorka, Podgorske pripovijesti, Pod prije-kim sudom*, itd., itd.).

Treći krug Novakove motivike najširi je, i u bliskom je dodiru s četvrtim; on obuhvaća stvaranje hrvatskoga građanstva i, naporedo s njim, onoga neizbježnog malograđanskog, birokratskog sloja, inteligenc-nata i poluinteligenata; zatim činovničića, trgovaca, obrtnika, pa sve do četvrtog, kojemu je Novak, zajedno s Kranjčevićem, istinski pjes-

snik: radnikâ, gladnih đaka i studenata. Valja posebno istaći to Novakovo slikanje skućenih, činovničkih, malogradskih sudbina, anonimnih kotačića u golemom stroju tuđinske, izrabljivačke administracije. Time se Novak uključio među hrvatske književnike koji su osjetili kobnu opasnost zablude našega malog čovjeka da je plaćica, kakva god bila, najsigurniji i najudobniji kruh. Naravno, vidni kut pod kojim ih Novak promatra nije, na primjer, čehovljevski; s jedne strane zato što Novaku nedostaje snaga Antona Pavloviča, s druge zato što je Novaku pred očima prije svega nacionalno-didaktički momenat. Za njega činovnički mentalitet nije, kao za Čehova, tužna devijacija čovjekove ličnosti; za Novaka je to, prije svega, pitanje razvitka hrvatskog društva koje se guši u austrijskoj beamterštini, pa njegovi predstavnici nikad neće smoći snage niti svijesti da se tome odupru. Tu, međutim, valja tražiti i korijen osnovne zablude Novakove, zablude kojoj će on platiti danak i u najzreljim svojim tekstovima: onima iz četvrtog kruga. Pouka je ova: ako hrvatski gradski siromah toliko čezne za činovničkom službicom, i ako je za formalnu kvalifikaciju spreman da podnese svaku žrtvu, onda mu se mora kazati da je to jalov, nepotreban i u krajnjoj konzekvenciji i nenarodan trud. Koliko Novakovih đaka i studenata trune i pogiba u najgoroj materijalnoj bijedi, dok nesposobniji i manje vrijedni od njih dobivaju pomoći i stipendije (*U glib, Nezasitnost i bijeda* i niz pripovjedaka, kao i romani: *Pavao Šegota, Dva svijeta*). Ali, što je najgore, a glavni je primjer Tito Dorčić (iz istoimenog romana), i kad postignu to za čim su žudjeli, nisu sretni, jer ne mogu zadovoljiti na činovničkim položajima. Mržnja prema trci za birokratskim uspjehom, želja da ukaže put ravnomjernijeg i šarolikijeg, bogatijeg razvitka hrvatske inteligencije, ravnopravnija je Novaka u neznanstvenu zabludu da Hrvatskoj tobože prijeti hiperprodukcija inteligencije i, što je još gore, do nazadnog, nazoviznanstvenog uvjerenja: tko je rođen za ribara (kao Tito Dorčić), uzalud mu trud i muka, nek samo ostane ribar. Novak je to, doduše, sebi i drugima, opravdavao nekakvim darvinizmom i tobožnjom poukom teorije evolucije; a zapravo, Novak je imao više talenta negoli naobrazbe, u kojoj je bio više ažuran nego dubok. Tako se i dogodio dilo da Novak u svoja djela unese tipično realističku problematiku raspadanja starih društvenih formi i nicanja novih, ali prije svega u individualnom aspektu te iste tematike: koliko njegovih romana i pripovjedaka nosi kao naslov ime i prezime junaka (*Pavao Šegota, Mile Ratković, Nikola Baretić, Marko Finderlić, Tito Dorčić*, itd.; zatim *Gospodična Veronika, Baba Marta, Janica*, itd.); a ne bi bilo teško

svijeta nazvati »Amadej Zlatanić«, *Zapreke* »Viktor Jerković«, itd.) Sve to pokazuje da je Novak radanje kapitalističkog društva u Hrvatskoj promatrao upravo kroz pojedinačne sudbine, točnije rečeno slomove. Sve su to više-manje tužni udesi koje je August Šenoa, zajednički uzor svih hrvatskih realista, inauguirao još 1873. svojim *Prijanom Lovrom*, a živjeli su u literaturi sve do Novaka i Nehajeva; volio ih je i Gjalski (i njegovi romani imaju naslove: *Janko Borislavić*, *Radmilović*...), a u isto vrijeme (1888) kad je Novak pisao *Pavla Šegotu*, kojega nemilosrdni udes tjera prvo u ludilo, zatim u smrt, stvarao je i Ante Kovačić najcjelovitiju sliku promašenoga hrvatskog inteligenta, roman *U registraturi*. Sjetimo li se Josipa Kozarca, Đure Turčića, Josipa Draženovića i drugih, ta će nam problematika biti i jasnija i bliža; a ne smetnemo li s uma da je i u srpskoj književnosti najveći majstor pripovijetke, Laza Lazarević, stvarao s istim možemo slobodno kazati nazadnim uvjerenjem o potrebi zaustavljanja neminovnog razvitka (*Švabica*, *Školska ikona*, *Verter*...), lakše ćemo pojmiti kako to Novak, uza svu nazadnost krajnjih zaključaka, uza sve neshvaćanje novih socijalnih ideja, ostaje i dobar umjetnik i, zapravo, prvi ispravljač vlastitih zabluda.

Za punije razumijevanje Novakova položaja u hrvatskoj književnosti bitne su prilike u kojima je djelovao, tematika koju je birao i njegovo shvaćanje uloge književnosti i književnika. O svemu tome govorio je Novak više puta, izravno ili posredno; no možda nigdje tako zbijeno, mirno i rezignirano — kakva je, pomalo, sva njegova literatura — kao u početku svojih autobiografskih zapisaka *Sličice iz moje bilježnice*, kojima se otvara »Vijenac« iz 1901. godine:

»Ako pisac malenoga kojega naroda nije pozvan da bude svjetskim piscem koji rješava probleme općenitih modernih pitanja — onda za nj nema izdašnjega zvanja nego ako je sudac, svećenik, bilježnik ili porezni ovrhovoditelj. Učiteljski stališ nije zgodan za pisca. Dok je učeniku učitelj, metanišu pred njim i učenik i njegovi roditelji; a kad mu učenik izađe ispod vlasti, onda se često pokaže druga strana pedagogijske batine. Premalo se može dublje zaviriti u dušu takovih ljudi — tako je barem u gradovima. Školski život daje i inače vrlo malo pobude i gradiva za pisanje. Ali zato ima u većim gradovima, naprimjer u Zagrebu, pisac drugu neku prednost, pa i ne pripadao ni kojemu od onih stališa koji po mom uvjerenju vrlo pogoduju manjem beletrističnom radu: ta je prednost — često mijenjanje stanova. Ne sjećam se više kako sam s te strane svoje literarno zvanje shvaćao dok sam bio momak. Sigurnijih podataka o tome imam pokle sam se

oženio, a osobito pokle sam dobivao djecu. Jednom, naprimjer, uđosmo u krasan stan u novosagrađenoj kući. Tu nam ugleda svjetlo dana jedna kćerka, a kućegazde se na to smrknuše da nije sretno već da se u novoj kući imao najprije roditi sin. Nije dakle bilo sretno — i moradosmo seliti. — U drugom pako stanu rodiše mi se dva sina najedanput, a kućegazde smrknuše se kao i pređašnji — bilo im je previše djece. — I opet moradosmo seliti. I drugi, treći, četvrti i peti put moradosmo tako seliti; jedanput poradi djece, drugiput poradi slugavkâ, treći put radi toga što su nam gazda i gazdarica bili nesnošljivi, što smo mi gazdama bili nepoćudni i — tako dalje. Mudri hrvatski narod kaže da je tri puta seliti toliko koliko jedanput pogorjeti. Ja sam dakle izgorio više nego jedanput — ali sam bio ponešto i na dobitku: napunio sam debeli svezak bilježaka o svojim kućegazdama i kućegazdaricama, o različitim sustanarima i susjedima. Za sada evo dvije-tri sličice iz moje bilježnice. Iznijet ću ih vjerno, kako sam ih pod svježim utiscima unosio, tek ću ispustiti oznaku dneva i godinâ, kao što i zatajiti prava imena. Iskusio sam da je ta opreznost na mjestu, a čitatelju je najposlije svejedno da li se to što pripovijedam dogodilo ljetos ili lane, kao što i to zove li se čovjek o kom govorim Petar ili Pavao. Neki hrvatski kritičar doduše preporuča neka bi čitatelj u imenu vidio i čovjeka. On to doista misli ovako: čovjek nasilničkog bezobzirnog temperamenta neka se zove Tigrić; podmukli krvolok Hijenović; ljubazan čovjek Ljubić itd. Ja se s time ne slažem i to stoga što nas život uči drugačije.«

Koliko nervoznih, gorkoironičkih opaski u ovom tekstu, a uza sve to koliko smirenosti. Upravo je takav bio Novak u svima svojim tekstovima, možda najdosljedniji među svima realistima hrvatskim; stoga se njegovoj publici, a što je najgore i kritici, činilo da se Novak odviše drži običnog svijeta i života, ukratko stvari koje svi vidimo pa je o njima gotovo i suvišno trošiti riječi, a kamoli uzimati ih kao motive za umjetničko stvaranje. Iz navedenog je teksta, nadalje, jasan i Novakov način stvaranja: pomno promatranje i registriranje građe iz života, a život, zbiljski život, kao glavno mjerilo; digresija pak o imenima i njezin zaključak najbolje pokazuju Novakove umjetničke poglede.

Tako se i moglo dogoditi da pisac Novakove snage i iskrenosti u kritici svoga vremena ne doživi velikih, gotovo bi se moglo reći i nikakvih pohvala. Sve to činilo se čitateljima savršeno poznato, a kako je bilo izneseno realistički, školnički pedantno, nije zanosilo, nije pobuđivalo na maštanja, nije »izdizalo« iznad bolne svakidašnjice. Novak

je zadatak književnosti gledao u vjernosti običnim događajima; čitateljstvo i kritika tražili su tekstove s jačim, odlučnijim junacima. S druge strane, a to se vidi i iz navedenog odlomka, Novak je bio za pravo profesionalan pisac pa se morao opredjeljivati za nekakav miran, neutralan ton, koji neće povrijediti nikoga, pogotovu ne one »više«. A njih je bilo toliko: i crkvene, i školske, i političke vlasti. Položaj Novakov i položaj hrvatskoga književnika uopće najbolje pokazuje kratka, samo polovično izvedena, pomirljivo zaključena ali uza sve to znamenita *Crtica o Božiću*: »Prilike u kojima je radio nijesu bile nimalo pogodne radu književnika. Sav gotovo dan bio je vezan uza svoj službeni posao. Stanovao je poradi skupoće stanova u tjesnom stanu gdje se ni u svojoj dokolici nije mogao zadupsti u književni rad. Poradi živahnosti njegove šestero djece nije tu bilo ni spomena o tišini gdje se slobodno rađaju i razvijaju ideje. Ostala bi mu da radi noć, kad bi sve oko njega pospalo; tad bi iz duboke noćne tišine dolazile ideje kao mili posjetnici, kao dobri duhovi s kojima je prijateljevao i koji su jednako voljeli njega kao što je on nje volio. Ali pokle se pred mjesec dana rodilo njegovo šesto dijete, nije mogao raditi ni noću. [...] A onda još nešta. U to nije on prije vjerovao da ima pravo svojom grubom pojavom zaći u carstvo gdje vlada duh, apsolutna ideja. To je materijalno, novčano pitanje, neprekidna gotovo a odurna briga kako će namaknuti obitelji što treba za svagdanji život. Njegova profesorska plaća dotječe i u redovitim prilikama jedva za prve dvije trećine mjeseca; a kad dođu ovake izvanredne prilike, onda se ne mogu ni on ni žena isplesti iz pitanja: — Kako ćemo izaći? ... — Krpao se zaslužbom od literarnog rada i stidio se često sama sebe, kad bi zanos svoje duše poblatio pitanjem: — Koliko će mi to donijeti? ... — Ali pored sve svoje odvratnosti, to je pitanje bilo već dugo njegov vječni pratilac kojemu se nije mogao oteti, čija ga je težina vukla uporno iz svijetlog svijeta s nova u odvratno tapaganje po svijetu niskih misli, u kojima se guše ideje ...« Pisac iz njegove *Crtime o Božiću* neprestano doživljava pohvale o svojoj konstruktivnosti i upotrebljivosti: »Vaše se stvari rado čitaju, vi nijeste podlegli boli što je zahvatila naš mlađi literarni naraštaj, u vas je poezije, zanosa i vjere u viši život ideja.«

Roman *Dva svijeta* samo je razrada istih misli i istih situacija. Desetak godina poslije Gjalskoga pokušao je Novak dati roman o hrvatskom umjetniku, ovaj put ne književniku, kao što je Radmilović, nego skladatelju, Amadeju Zlataniću. Već samo ime Novakova junaka govori o njegovoj sudbini: to je neki hrvatski nepresušni Mozart zlat-

nih, pozlaćenih snova; jer umjetnik hrvatski u to vrijeme i ne smije činiti drugo nego se, u ime nacije, kretati uzvišenim regionima ljepote i dobrote; a kad mu osvane »crni Božić« (što bi rekao Kumičić, odnosno, što na sličan način kaže i navedena *Critica o Božiću*), kad je prisiljen da za sebe i svoje šestero djece pruži ruku i zamoli makar malu pomoć od onih po čijem ovlaštenju sanja plemenitije društvene odnose i povoljnije životne prilike, onda mu se zbilja ukazuje u banalnoj grubosti. I Novakov Amadej ima vrlo mnogo autobiografskih elemenata (zanimljivih, dakako, iz aspekta biografske kritike), ali je mnogo važnije upozoriti da se, upravo zbog te »reprezentativne« uloge umjetnika u malograđanskom društvu, na istinski roman o umjetniku moralo čekati sve do Krležina Filipa Latinovicza, jer je tek on bio lišen obveze da i u časovima najteže osobne tragedije misli na druge; bolje reći, proživljavajući sebe proživljavao je on ujedno i čovjeka uopće. Na istoj hridini na kojoj se raspao Radmilovićev brodić, na toj istoj hridini raskidalo se i bijelo jedro Amadejevih čeznuća i maštanja: mala, zaostala sredina koja želi imati umjetnika a pristaje samo na to da ga oblikuje prema vlastitom liku; koja želi imati krupne osjećaje i znatna umjetnička djela, ali ne dopušta kritiku vlastite vizije života; to je — otprilike — atmosfera u kojoj se, od prijana Lovre dalje, guše hrvatski talenti. Bilo bi krivo reći da Novak nije znao što tome hipokritskom društvu valja baciti u lice. No odakle mu snaga kad je i sam znao koliko je ovisan o društvenim strukturama; a bez pružene se ruke ionako nije dalo preživjeti. Tek će se potkraj četvrtog desetljeća neimenovani junak *Na rubu pameti* odvažiti da kaže istinu; a ni njegov uspjeh nije baš bio ohrabrujući. No bio je čovjek bar nedvosmisleno dosljedan. Tako je Novak, moralni historičar svoga vremena, naoko, samo naoko, prešutio tragičnu Khuenovu epohu, kojoj je i sam bio žrtva. Relativno bogat i ekonomski zbrinut, Ksaver Šandor Gjalski mogao je već 1886. napisati optužbu Khuenove politike u velikom društvenom romanu *U noći*; on je sebi mogao dopustiti i to da bude bačen u mirovinu. A Novak je (i opet se to vidi iz navedenog odlomka, i iz svih njegovih djela, a prije svega iz njihove humanističke intonacije) morao paziti na svoje zdravlje, na život, na brojnu djecu. (Kad je, pet godina nakon Novaka, umrla i njegova napaćena žena Ivka, »Obzor« od 4. listopada 1910. ističe da je ostalo »bez oca i majke, bez hranitelja i branitelja sedmoro njihove neopskrbljene djece«!) Stoga Novak nije, kao Gjalski, mogao otvoreno izreći svoj stav o Khuenu i njegovoj strahovladi; uza sve to, kad se *Posljednji Stipančići* pročitaju pažljivo, vidi se da je

gorčina koja autora obuzima u opisivanju lika mladog renegata Jurja Stipančića rezultat promatranja sličnih pojava u njegovo vrijeme. Treba li navoditi primjere? Sjetimo se likova kuenovske ere u Krležinim djelima, pa ćemo vidjeti da je Novak zahvatio građu koja je, doduše, prelazila njegove snage i društveni položaj, ali ju je prvi naćeo. Dovoljno je usporediti preobrazbu Stipančićeva prezimena sa svim glembajevskim metamorfozama gdje i sama grafija prikazuje razvitak jedne epohe hrvatske povijesti. Novaku, međutim, pripada još jedno priznanje: kritika njegova vremena nije se ni usuđivala usporediti ga na primjer sa Gjalskim, smatrajući da mu Novak ničim nije dorastao; a danas ta usporedba preteže na stranu distancirane ali topole i iskrene Novakove proze. Dok je Gjalski bio okrenut natrag i svoju inspiraciju vukao iz neminovnog procesa propadanja i smjenjivanja društvenih snaga, žaleći one koji odlaze, Novak je, zahvaljujući svojoj glavnoj muzi, samilosti, došao do zaključaka koje mirno možemo prihvatiti i mi: »Odozdo diže se jaka bujica i rast će još sto godina... A kad provali, nosit će žezla i mitre, sablje i cilindre...«

Upravo po tome smislu za društvene probleme i po sposobnosti da ih umjetnički oblikuje stekao je Vjenceslav Novak jedno od prvih mjesta u hrvatskom realizmu. Njegove naivne zablude i silom prihvaćene sheme padaju tako reći same od sebe, a ostaje pred nama pouzdan i topao regulator krupnih promjena koje su potresale hrvatsko društvo na pragu dvadesetog stoljeća.

Literatura. Stjepan Širola: *Podgorske pripovijetke*. Pripovijeda Vjenceslav Novak. »Književna smotra«, 8/1890, 6, 43—44; Milan Marjanović: *Posljednji Stipančići*. Povijest jedne patricijske obitelji. »Život«, 1900, I/6, 200—202; Ljudevit Dvorniković: *Vjenceslav Novak*. Literarno psihološka studija. »Nada«, 8/1902, 11—19; Andrija Milčinić: *Vjenceslav Novak: Dva svijeta*. »Nada«, 8/1902, 11, 154—155; Milutin Nehajev: *Vjenceslav Novak*, »Obzor«, 46/1905, 217; Andrija Milčinić: *Vjenceslava Novaka »Tito Dorčić«*, »Savremenik«, 2/1907, 4, 226—233; Antun Barac: *Primorje i njegovi pjesnici*, »Književni jug«, 2/1919, IV/6, 228—234, 19/24, 349—359; Andrija Milčinić: *Iz prepiske Kranjčevićeve Novaku*, »Savremenik«, 1919, 10; Antun Barac: *Izabrane pripovijesti Vjenceslava Novaka*. Knjiga I. Uredio i uvodom popratio Branimir Livadić. »Jugoslavenska njiva«, 10/1926, 2, 41—49, 3, 91—95, 4, 120—124; Antun Barac: *Vjenceslav Novak*, »Savremenik«, 21/1928, 7, 297—304, 8/9, 355—363, 10, 420—426; Milutin Nehajev: *S Vjenceslavom Novakom*. V. Novak: *Izabrane novele*. »Hrvatska revija«, 2/1929, 10, 608—609; Antun Barac: *Vjenceslav Novak 1859—1905*. »Republika«, VII/1951, II, 11/12, 785—797; Milan Moguš: *More u djelima Vjenceslava Novaka*, »Pomorstvo«, 10/1955, 12; 464—465; Ivo Frangeš: *Vjenceslav Novak danas*, »Riječka revija«, XI/1962, 3—4, 1—10.